

Kur'an Araştırmalarına Batılı Yaklaşımlar ve Türkiye'ye Etkileri

Necmettin GÖKKIR*

Giriş

Cumhuriyet dönemi Kur'an ve Tefsir araştırmaları klasik dönemden yöntem, bakış ve hedefleri açısından farklılıklar arz etmekte ve bu nedenle özel olarak değerlendirilmeyi beklemektedir. Cumhuriyet döneminin tarihsel arka planı, bize Batı etkisinin varlığı ve bunun nedenleri hakkında ipuçları vermektedir. Özellikle de kurucu siyasî zihniyetin bu dönemde yönünü Batı'ya çevirmiş olması, bizi, Kur'an ve Tefsir Araştırmalarını incelerken yönlendirmektedir. Buna göre Tanzimat ile birlikte Osmanlı Türkiye'si'nde Batı, kurumları ile birlikte artık Türk kültür ve medeniyet hayatının bir parçası olmaya başlamıştır. Tabii ki, Batı ile karşılaşma daha eskilere dayanır; ancak Batı kültürel, zihinsel yapısının Osmanlıya etkisi bu dönemde gözlemlenir hale gelmiştir. Tanzimat fikrinin Osmanlıda iki zıt dünya görüşünün doğmasına ve çatışmasına neden olduğunu dile getiren Ülken, İslamcılık fikrini savunanların medreseden yetiştirdiğini ve büyük bir kitle tarafından benimsendiğini; Batılılaşmayı ve dolayısıyla modernleşmeyi savunanların ise alafranga hayatı yaşayan sayılı bir zümre olduğu görüşündedir.¹ Dolayısıyla farklı yaklaşımlara sahip olmakla birlikte, genel olarak bu dönemde, doğudan gelen herşeyi küçümseme; Batıdan gelen herşeyi ise yüceltme anlayışı söz konusu olmuştur. Abdullah Cevdet, Rıza Tevfik gibi düşünürlerin çıkardığı *İçtihad* dergisinde dönemin aydınları kadın hakları, çocuk eğitimi, medreseye karşı duruş, ailenin modernleşmesi, tek evlilik gibi konularda makaleler yayınlamışlardır. Dergide Arap harflerinin değiştirilmesi, milletlerarası ölçü ve tartı sisteminin kabul edilmesi, laikleşme gibi konularda da fikirler ileri sürülmüş ve bunlar tartışılmıştır Hilmi Ziya Ülken'e göre, bu konulardan dolayı İslamcılarla aralarında tartışmalar çıkmıştır.²

* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

1 Hilmi Ziya Ülken, *Türkiyede Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul: Ülken Yayınları, 1979, s. 195.

2 Bkz. Ülken, *a.g.e.*, s. 213.

Tanzimattan itibaren Osmanlı ilim ve kültür hayatı ikili bir karaktere sahip olagelmıştır. *Alaturka* ve *Alafranga* şeklinde isimlendirilen bu hayat tarzı aslında geleneksel kimlik ile batılı kimliği simgelemekte ve eski ve yeni olmayı tartışmaktadır. Bu döneme ait eserlerde “kadim” ve “cedid” sıfatları bu karakterlerin birer göstergesi olarak karşımızda dururlar. Hilmi Ziya Ülken bu ikili çatışmada İslamcılığın oldukça önemli kazanımları olduğu kanaatinde. Ona göre, “tanzimat yeni ile eskiyi, Avrupacılıkla İslamcılığı karşı karşıya koyarken, medrese dışına çıkamamış olan İslami ilimlerin Türkçeleşmesi veya yayılmasını sağladığı için Avrupacılık kadar İslamcılığında kuvvetlenmesine hizmet etti.”³

İlim ve eğitim alanında açılan en önemli kurum hiç şüphesiz İkinci Meşrutiyet dönemine rastlayan Dârülfünûn-i Osmânî’dir. 1900 yılında II. Abdülhamid tarafından kurulan Dârülfünûn’un bir şubesi de İlahiyat fakültesidir. 1914 yılında medreselerin yüksek kısmı olarak tespit edilen İlahiyat Fakültesi, 3 Mart 1924 yılında Maarif Vekaleti’ne bağlanıp, Üniversite reformu çerçevesinde 1933 yılında da lağvedilerek İslam Tetkikleri Enstitüsü’ne dönüştürülmüştür.⁴ Kapatılan İlahiyat Fakültesi yerine kurulan İslam Tetkikleri Enstitüsü ise farklı bir çizgide değildir. Enstitünün ilk müdürlerinden olan Zeki Velidi Toğan hazırladığı eğitim programında mesela Tefsir dersinin Batıda verildiği gibi verilmesi, Ignaz Goldziher’in eserlerinin okutulması gibi öneriler sunarken, kurumdan Türk oryantalistlerin yetişmesini arzuladığını belirtmektedir.⁵

1950’li yılların başında kurulan ve halen günümüzde varlığını devam ettirip sayıca artmış olan İlahiyat fakülteleri ise Türkiyede Kur’an araştırmaları ve Tefsir çalışmalarında oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu çerçevede İlahiyat Fakültelerinde Tefsir hocalığı yapan Tayyib Okıç (ö. 1977),⁶ Osman Keskioglu

3 Hilmi Ziya Ülken, *a.g.e.*, s. 47.

4 Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi hakkında daha fazla bilgi için bkz. *Dârülfünun İlahiyat sempozyumu 18-19 Kasım 2009 tebliğleri [Dârülfünun İlahiyat Sempozyumu (İstanbul 2009)]*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2010.

5 Bilal Gökkr, “The Application of Western Comparative Religious and Linguistic Approaches to the Qur’an in Turkey”, *Journal of Islam and Christian Muslim Relations*, 2003, pp. 249-263 adlı makaleden naklen.

6 Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde okuttuğu hadis ve tefsir dersi notları “Hadis Ders Notları” (Ankara 1965) ve “Yüksek İslam Enstitüsü Tefsir Notları” (Konya 1966) adıyla çoğaltılmıştır. Hayati Yılmaz bu notları birleştirerek neşretmiştir. Hayati ve ilmi kişiliği hakkında daha fazla bilgi için bkz. İsmail Cerrahoğlu, “Eşsiz İnsan, Kıymetli Hoca Prof. M. Tayyib Okıç’i Kaybettik”, *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, sy. 2 (1977), s. 1-5; Süleyman Tülüçü, “Merhum Prof. M. Tayyib Okıç’in Eserleri Üzerine”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 5 (1982), s. 253-257; a. mlf. “Vefatının 7. Yıldönümünde Prof. M. Tayyib Okıç Hakkında Bazı Notlar”, *Diyanet İlmî Dergi (Diyanet Dergisi)*, c. 20, sy. 1 (1984), s. 30-34; İbrahim Hatiboğlu, “Okıç, Muhammed Tayyib”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 2007, c. 33, s. 336-338.

(ö. 1989)⁷ ve günümüz Türkiye'si'nin önemli müfessirlerinden Süleyman Ateş (1938-)⁸ gibi isimler akademik dünyanın ilgisini çekebilecek eserler vücuda getirmişlerdir.⁹ Ancak kurulduğu yılların başlarında, Batılı öğretim üyeleri ve eğitim programıyla dikkati çeken İlahiyat fakültelerinde İslam, daha çok teorik olarak ele alınmış ve modern toplumun ihtiyaçları yerine daha çok sosyal bilim mantığıyla bilim üretilmiştir. Buradan yetişen yeni nesiller ise klasik medrese eğitiminden farklı ve batı üniversitelerinde okutulan sosyoloji, felsefe, tarih vs. alanlarında daha donanımlı kişiler olarak Kur'an'a farklı yaklaşmaya başlamışlardır.¹⁰

1960 sonrası İslam Dünyasında, gerek Batıya yapılan göçler gerekse de eğitim amaçlı hareketliliğin bir parçası olarak Batı üniversitelerinde okuyan müslüman öğrenciler, İslam ve Kur'an araştırmalarında doğal olarak Batı kaynaklarını kullanmışlardır. Bu öğrenci ve araştırmacılar, tarihselcilik, semantik, hermeneutik gibi kavramlar etrafında batı metodolojilerini benimseyip İslami ilimlerde bu kavram ve yöntemleri uygulamaya başlamışlardır. Fazlur Rahman, Muhammed Arkoun, Tarık Ramazan, Nasr Hamid Ebû Zeyd ve Hasan Hanefî gibi isimler İslam dünyasından Batıya göç eden, Batı'da eğitim gören ve Kur'an yorumlarında Batıdan etkilenen, dolayısıyla da Tefsirin paradigma değişimine katkıda bulunan isimlerden bazılarıdır. Bu isimler çoğunlukla göç ettikleri ülkelerde batı düşünce sistemi üzerine eğitim almışlardır. Batı oryantizmini bilen birer İslam araştırmacıları olarak bu yazarlar, Kur'an'a yaklaşıırken tabii bir şekilde klasik tefsirden farklılaşacaklardır. Türkiye'den göç eden müslüman araştırmacılar için bu

7 Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Arapça, Kur'an-ı Kerim ve İslâm Dini Esasları derslerini okutan Osman Keskiöğlü *Kur'an Yolunda* (Ankara 1976), *Son İlahi Kitap Kur'an-ı Kerim* (Ankara 1987); *Nüzulünden İtibaren Kur'an-ı Kerim Bilgileri: Ulûm-ı Kur'an* (Ankara 1987, 1989) ve *Kur'an Tarihi ve Kur'an Hakkında Ansiklopedik Bilgiler* (İstanbul, ts.) adlı eserlere imza atmıştır. Hayatı ve eserleri hakkında daha fazla bilgi için bkz. Kâmil Yaşaroğlu, "Keskiöğlü, Osman", *DİA*, Ankara 2002, c. 25, s. 309-310.

8 Tayyip Okiç'in talebesi ve asistanı olan Süleyman Ateş 1976-1978 yılları arasında Diyanet İşleri başkanlığı yapmıştır. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Tefsir ABD öğretim üyeliklerinin yanında yurtdışı üniversitelerinde de (Cezayir, Suudi Arabistan vs.) öğretim üyelikleri yapan Ateş'in Kur'an ve Tefsirle ilgili çok sayıda eseri vardır. *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri* adlı çalışması en önemli eseri olarak nitelendirilebilir.

9 Cumhuriyet Dönemi tefsirleri hakkında temel bilgiler için bkz. Hidayet Aydar, "Cumhuriyet Dönemi Türkçe Kur'an Tefsirleri" *Kur'an'ın anlaşılmasına doğru - tefsir ve toplum-* [Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru - Tefsir ve Toplum- Tartışmalı İlmî Toplantı (İstanbul 2010)], ed. Murat Sülün (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011) s. 211-303.

10 Batılılaşma ve batı ile münasebetlerin yoğunlaşması ile Kur'an tasavvuru ve Tefsir çalışmalarında meydana gelen farklılaşma hakkında daha fazla bilgi için bkz. Şehmus Demir, *Kur'an'ın Yeniden Yorumlanması: Batı'yla Münasebetin Kur'an Yorumuna Yansımaları*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2002; Ahmet Bedir, *Yitik Masumiyet: Son Asır Türk Aydınının Kur'an'a Bakışı*. İstanbul: Merkür Yayınları, 2003.

türden bir etkiyi dillendirmek henüz erken olabilir. Zira 1960'larda ilk neslin ardından henüz entellektüel bir nesli beklemek oldukça erkendir. Ayrıca cemaatler ve Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından gerçekleştirilen yaygın dinî faaliyetlerin, Türkiye'den giden nüfusun geleneksel İslamî anlayışını korumada daha etkin bir işlev gördüğü bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla Türkiye'de göçlerden ziyade, akademik hareketliliğin Kur'an ve Tefsir araştırmaları alanında gerçekleşecek olan değişime katkı sağlayabileceği düşünülebilir. Kur'an ve Tefsir alanında doktora eğitimi yapan, misafir araştırmacı gibi farklı akademik sebeplerle yurtdışında bulunan, -mesela Fransa'da bulunan Salih Akdemir, İsmail Cerrahoğlu, Suat Yıldırım gibi isimler akademisyenlerin Tefsir akademisine etki ve katkıları -tartışmasız- çok önemli olmuştur. Neticede Batı İslam araştırmalarının entellektüel yapısından haberdar olan bu araştırmacılar, Kur'an yorumlarını ve Tefsir çalışmalarını batılı yöntemlerden haberdar olarak yapmaktadırlar.

1980'den sonra, özellikle de Turgut Özal'ın siyasî açılımları ile birlikte Batıdan yapılan tercümelemler, Avrupa Birliği süreci, küreselleşme vs etkisiyle de Tefsir akademisinde Batı menşeli yöntemlerin daha fazla kullanılmaya başlandığı iddia edilebilir. Makalemize konu olan Fazlur Rahman, Ebû Zeyd, Toshihiko Izutsu ve Hasan Hanefî gibi Kur'an ve Tefsir araştırmalarında Batı yöntemlerini kullananların eserleri bu dönemde Türkçeye tercüme edilmeye başlanmıştır. Batı epistemik dünyasının ürettiği yöntem, kavram ve teorileri Kur'an ve Tefsir araştırmalarında kullanan ve özellikle 1980'li yıllar ve sonrasında eserleri Türkçeye tercüme edilen dört ilim adamını bu makalede değerlendireceğiz. Ayrıca bu ilim adamlarının metot ve teorilerinin ülkemizde uygulanışını ve bunların Türkiye'de ki Tefsir çalışmalarına katkılarını değerlendireceğiz.¹¹

Fazlur Rahman (1919-1988)

Fazlur Rahman'ın Türkiye ile olan bağlantısı ilk olarak, Chicago'daki Türk öğrencileri vasıtası ile başlamış ve bu bağlantı kendisini Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde ders vermeyi istemeye kadar sevk etse de, Fakülte yetkilileri tarafından olumlu cevapla sonuçlanmamıştır.¹² Ancak onun Türk ilim

11 Konuyla ilgili daha geniş araştırma doktora çalışmamızda mevcuttur. Bkz. Necmettin Gökür, "Applications of Critical Theories in the Study of the Qur'an, With Particular Focus on Turkey between 1980-2002", PhD. thesis, Manchester University, 2004. Ayrıca Mehmet Akif Koç "Batılı Kur'an ve Tefsir Araştırmalarının Türkiye'ye Etkisi Üzerine bir Deneme" adlı makalesi konuyu daha geniş bir perspektiften değerlendirmektedir. Bu makalede yazar konuyu farklı isimler, kurumlar vs çerçevesinde ve yayınlanan eserler bağlamında ele almaktadır. Daha geniş bilgi için bkz. Mehmet Akif Koç, a.g.m., *Tefsir'e Akademik Yaklaşımlar*, (ed. Mehmet Akif Koç – İsmail Albayrak), Ankara: Otto Yayınları 2013, c. 2, s. 91-128.

12 Fazlur Rahman'ın Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde ders verme niyetini öğrencilerinden Prof. Dr. İlber Ortaylı'dan öğreniyoruz. Bkz. İlber Ortaylı, "Hocamız Fazlur Rahman" *İslamî Araştırmalar* Fazlur Rahman Özel Sayısı, 4/4 (1990), s. 262-263.

adamları ile olan ilişkisi, eserleri aracılığıyla devam etmiş, o Türkiye'deki İlahiyat çalışmalarına ve özellikle Tefsirin son 30 yılına damgasını vurmuştur. Fazlur Rahman'ın 1976 yılında Chicago'da yayınladığı *İslam* adlı eseri Türkçeye çevrilen ilk kitabıdır. Çeviri Mehmet Dağ tarafından 1981 yılında İslam adıyla yayınlanmıştır. Ardından *Major Themes of the Qur'an*¹³ adlı eseri 1987 yılında Alpaslan Açıkgenç tarafından tercüme edilerek *Ana Konuları*yla Kur'an adıyla yayınlanmıştır. *İslam and Modernity: Transformation of an Intellectual Tradition*¹⁴ adlı eseri ise 1990'da İslam ve Çağdaşlık adıyla tercüme edilmiştir.¹⁵ Bu eserler hiç şüphesiz Fazlur Rahman'ın "İslam modernizmini" tartıştığı en temel kaynakları konumundadır. Ancak bunlardan daha eski bir eseri olan 1965 yılında Pakistan'da iken yazdığı ve yöntemini açık bir şekilde ele aldığı *Islamic Methodology in History*¹⁶ adlı eseri çevrilen kitapları içerisinde en son tercüme edilendir. Bu eser Salih Akdemir tarafından 1995 yılında Türk okuyucu ve akademisyenlerine tanıtılmıştır. İlahiyat Fakültelerine ve İslam araştırmalarına 1980 ve 1990'lı yıllarda damgasını vuran Fazlur Rahman'ın kitaplarının yanında önemli makaleleri de Türkçeye bu yıllarda tercüme edilmiştir. Tefsir ilminde oldukça önemli bir çalışma olan "Interpreting the Qur'an"¹⁷ adlı makalesi Amerika'da 1986 yılında yayınlanmasının hemen ardından 1987 yılında Osman Taştan tarafından tercüme edilerek yayınlanmıştır.¹⁸ S. Van den Bergh ve H.A.R. Gibb danışmanlıklarında Oxford üniversitesinde 1949 yılında tamamladığı ve Oxford Üniversitesi tarafında 1952 yılında yayınlanan *Avicenna's Psychology* adlı doktora tezi ile 1956 yılında yayınladığı *Prophecy in Islam*¹⁹ adlı eserleri ise Türkçeye tercüme edilmediği gibi Türk akademisyenlerinin dikkatini de çekmemiş bulunmaktadır. Oysa bu eseri Fazlur Rahman'ın geleneksel İslam felsefesi ve düşüncesini eleştirdiği, reform düşüncesini dile getirdiği ve fikrî hayatında dönüm noktası oluşturabilecek bir eser niteliğindedir.

Eserlerinin Türkçeye tercüme edilmesinin ardından Fazlur Rahman'ın fikirleri ve düşünceleri Türkiye'de, özellikle de Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi çevresinde etkin olmaya başlamıştır. İlber Ortaylı'nın bahsetmiş olduğu, Fazlur Rahman'ın adı geçen fakültede hocalık niyetinin kabul görmemesi ile fikirlerinin aynı fakültede yaygınlaşması bir ironi olarak hep hatırlanacaktır. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyeleri ve doktora öğrencilerinin akademik çalışmalarında, tez ve makalelerinde Fazlur Rahman

13 Eser 1980 yılında Chicago, Minneapolis: Bibliotheca Islamica tarafından basılmıştı.

14 Chicago: University of Chicago Press, 1982.

15 Çev. Alpaslan Açıkgenç ve Hayri Kırbaçoğlu, Ankara 1990.

16 Islamabad: Islamic Research Institute 1965.

17 *Inquiry* May 1986, pp. s. 45-4+9.

18 *İslâmî Araştırmalar*, II/5 (1987), s. 100-105.

19 *Prophecy in Islam: Philosophy and Orthodoxy*. London: George Allen Unwin Ltd, 1958.

ve onun fikirleri çok etkili olmuştur. Özellikle de “Tarihselci”²⁰ başlığı altında kullandığı yaklaşımı, 1990’lı yıllardan itibaren, mezkûr fakültede etkili bir şekilde yer almıştır. Bu çalışmalar içerisinde en önemlisi *İslâmî Araştırmalar* dergisinin Fazlur Rahman’ın vefatından 2 sene sonra 1990 yılı Ekim ayında çıkarmış olduğu *Fazlur Rahman Özel Sayısı*’dır. Türkçe ve İngilizce yayınlanan bu sayıda Fazlur Rahman’ın hayatı, eserleri, fikirleri, hatıraları vs birçok bilim adamı tarafından tartışılmıştır. Bu makalelerden bazıları şunlardır:

- Fazlur Rahman, “Kısa Otobiyografi” (çev. Bekir Demirkol-A. Ü. İlahiyat F.)
- Alparslan Açıkgenç, “İslami Uyanış ve Yenilikçilik Düşünürü: Fazlur Rahman’ın Hayatı ve Eserleri (1919-1988)”
- Van Mohd Nor Wan Daud, “Büyük bir Alim, Hocam ve Arkadaşım (Fazlur Rahman) ile Kişisel Anılarım” (çev. Bekir Demirkol-A. Ü. İlahiyat F.)
- İlber Ortaylı, “Hocamız Fazlur Rahman”
- Charles J. Adams, “Bir Filozof Olarak Fazlur Rahman”
- Mehmet S. Aydın, “Fazlur Rahman ve İslam Modernizmi”
- İsmail Hakkı Ünal, “Fazlur Rahman’ın Sünnet anlayışı ve ‘Yaşayan Sünnet’ Kavramı Üzerine”
- Fazlur Rahman, “Filistin ve Genç Faruki ile Anılarım” (çev. M. Hayri Kirbaşoğlu-A. Ü. İlahiyat F.)
- Fazlur Rahman, “Eyüp Han döneminde Bazı İslami Meseleler” (çev. Mevlüt Uyanık-A. Ü. İlahiyat F.)
- Fazlur Rahman, “İslami Çağdaşlaşma; Alanı, Metodu ve Alternatifleri” (çev. Bekir Demirkol-A. Ü. İlahiyat F.)
- Fazlur Rahman, “İslam ve Tasavvuf” (çev. Bekir Demirkol-A. Ü. İlahiyat F.)
- Fazlur Rahman, “Amerika Ortamında Müslüman Kimliği: Türk Toplumunun Durumu” (çev. M. Mehdi İlhan)
- Bilal Kuşpınar, “Fazlur Rahman’ın Eserlerine Genel Bir Bakış”

Görüldüğü gibi makalelerin bir kısmı hayatı ve eserlerinden, bir kısmı onun “İslam modernizmi” projesinden, bir kısmı da kendi kaleminden çıkan makalelerin tercümesinden oluşmaktadır.

1991 yılında İlhami Güler Fazlur Rahman’ın Kur’an’ı Yorumlama Metodu-

20 Tarihselci okuma, bir edebiyat eserini yazıldığı tarihi bağlam içerisinde, yazarının niyeti çerçevesinde ele alan diğer bir deyişle edebi bir metnin yazarının gerçekte ne demek istediğini veya yazıldığı dönemde gerçekten ne olduğunu bulmayı amaçlayan bir yöntem ve yaklaşım tarzı olarak tanımlanabilir. Daha fazla bilgi için bkz. W. S. Voster, “Historical Criticism”, *Text and Interpretation* ed. P.J. Hartin ve J.H Petzer, Leiden, New York, Kobenhavn, Köln: E.J. Brill 1991, s. 18.

na Kur'an Açısından Kelami bir Katkı" adlı bir makale,²¹ 1992 yılında da Hasan Onat "Türkiye'de Din Anlayışı ve Fazlur Rahman" adlı bir makale²² ile Fazlur Rahman hakkında yapılan çalışmalara birer katkı sağladılar. Bu tarihten itibaren artık Fazlur Rahman'ın tanıtımı yeterli görülmüştür. Türkiye'de daha çok onun fikirleri tartışma başlatır olmuştur.. Özellikle de "İslam Modernizmi" ve Kur'an yorumunda kullandığı "Tarihselcilik" kavramları tartışılmıştır. İlk yıllarda yazılan eserlerin büyük çoğunluğu İslam modernizminin gerekliliğinden ve tarihselciliğin Kur'an yorumlarına katacağı olumlu yönlerden yola çıkılarak yazılmış ve Türkiye'de uzun sürecek bir tartışmanın tetiğine basılmıştır. Bu çalışmaların ilki Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Üzeyir Ok tarafından 1994 yılında tamamlanan doktora tezidir. Aynı yılın 7-8 Mayıs tarihinde Bursa'da KURAV-Kur'an Araştırmaları Vakfı tarafından *Kur'an'ı Nasıl Anlamalıyız?* adlı bir sempozyum gerçekleştirilmiş ve burada "Tarihsellik" bir Kur'anı anlama yöntemi olarak tartışılmaya başlanmıştır. 1996 yılında ise *İslâmî Araştırmalar* dergisi Kur'an Özel Sayısı yayınlanmış ve "Tarihsellik" tartışması en üst seviyeye taşınmıştır. Ömer Özsoy "Kur'an Hitabının Tarihselliği ve Tarihsel Hitabın Nesnel Anlama Sorunu" adlı makalesini yayınlamıştır. Mehmet Paçacı "Kur'an ve Ben Ne Kadar Tarihseliz?" adlı makalesini bu sayıda yayınlamasıyla birlikte, Fazlur Rahman'ın Kur'an araştırmalarında kullandığı yöntemin artık Türkiye'deki ilim çevrelerinin tartışma konularını belirler hale geldiğini söylemek mümkündür.

*Islam and Modernity*²³ adlı eserde ayrıntılı olarak anlatılan bu okuma biçimi "ikili hareket metodu" adıyla da anılmaktadır. Bu metoda göre ilk olarak tarihsel kabul edilen metne gidip, metnin kendi tarihi bağlamı içerisinde genel hükümler çıkarması, ardından da tekrar kendi tarihine dönüp çağının problemlerini çözmesi önerilmektedir. Ancak görüldüğü gibi bu, hüküm koyma (içtihat) amaçlı bir okuma yöntemi olup Tefsir'den ziyade fıkıh usulünün bir yöntemi gibi durmaktadır. Oysa Batıda, işbu yöntem bu şekilde tanınmadığı gibi uygulanmamıştırda. *Tarihsel Eleştiri*, bir edebiyat eserini yazıldığı tarihi bağlam içerisinde, yazarının niyeti çerçevesinde ele alan; diğer bir deyişle edebî bir metnin yazarının gerçekte ne demek istediğini veya yazıldığı dönemde gerçekten ne olduğunu bulmayı amaçlayan bir metottur.²⁴ Bu eleştiri metodu, metnin tarihi bağlamındaki anlamını ortaya koymayı, metnin arkasındaki motivasyonu anlamayı ve yazıldığı dönemi tespit etmeyi amaçlar. Batıda Aydınlanmacı felsefenin ve seküler bilimin etkisi ile ortaya çıkan ve

21 *İslâmî Araştırmalar*, 5/5 (1991), s. 92-99.

22 *Türkiye Günlüğü*, 18 (1992), s. 5-14.

23 Bkz. Fazlur Rahman, *Islam and Modernity: Transformation of an Intellectual Tradition*, Chicago: University Chicago Press, 1982, s. 1-11.

24 Bkz. W. S. Voster, "Historical Criticism", *Text and Interpretation*, ed. P.J. Hartin ve J.H Petzer, s. 18.

yine Kitabı Mukaddes'e bu doğrultuda uygulanan Tarihsel Eleştiriyi, burada Fazlur Rahman'ın anlama ve yorumlama yerine hüküm çıkarma ve içtihat etme gibi normatif bir amaç için kullandığı görülmektedir.

John Barton'a göre²⁵ *Tarihsel Eleştiri* metodu metnin aslını sorgular. Bir kitap haline gelen metinden ziyade orijinal kaynakları inceler. Orijinal metni araştıran tarihsel eleştirmen, aynı zamanda orijinal anlamı da bulmaya çalışır. Orijinal metin ve orijinal anlam peşine düşen eleştirmen, tarihî olayları yeniden yapılandırarak (reconstruction) anlamalıdır. Eserde eğer tarihî bir bilgi varsa, yazarın anlattığı ile yetinmeyip, bu tarihte gerçekten ne olmuş ise onu bulmalıdır. Yani anlamı, sadece metinden değil metin dışı bilgi kaynaklardan da çıkarmak gerekir. Bu eleştiri metodu, objektif okuma önerisinde bulunur. Metnin anlamlandırılmasının belli bilimsel kurallar ve ölçütler içerisinde gerçekleşeceğini savunur. "Ben metinden ne anlıyorum?" yerine basitçe "metin ne anlama gelir?" sorusunu bulmaya çalışır. Araştırmacılar genelde nümismatik, epigrafi, arkeoloji, kronoloji ve mukayeseli eski metin tahlil metotlarını kullanarak Kutsal Kitap'ta tarihi olayları aydınlatmaya ve o dönemin günlük yaşamı ve sosyal yapısını bulmaya çalışırlar.²⁶ Bu şekliyle Kur'an ve Tefsir araştırmalarına Tarihsel eleştirinin oryantalistlerce uygulanmış olduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan birisi W. M Watt'dır. *Bell's Introduction to The Qur'an, Muhammad at Mecca ve History in the Qur'an* adlı eserlerinde Watt, Kur'an'ın indiği yedinci asırdaki sosyal yapıyı ve olayları gerçeğine uygun bir şekilde yeniden yapılandırmaya çalışır.²⁷ Türkiye'de belki de bu anlamda son yıllarda çalışmalar kendini göstermeye başlar. Bunlardan Mustafa Öztürk *Kur'an'ı Kendi Tarihinde Okumak*²⁸ adlı eserinde teorik olarak konuyu tartışirken; Hasan Elik, *Tevhid Mesajı*²⁹ adlı meal-tefsir çalışmasında Kur'an'ı nuzül ortamında anlamayı bu yöntemin kuralları çerçevesinde başarılı bir şekilde uygulamaktadırlar. Bu iki eser oldukça geç bir döneme rastlar. Tarihsel eleştirinin doğru bir şekilde uygulanması belki de biraz zamana ve ayrıca doğru örneklerin gün yüzüne çıkmasına bağlı olacaktır. Sistematiği nedeniyle bu konuda en iyi örnek ilerde de bahsi geçeceği üzere Nasr Hamid Ebû Zeyd olmuştur. Fazlur Rahman'dan farklı bir şekilde Kur'an'ı tanımlama ve anlama metodolojisi sunması açısından Ebû Zeyd örneği, Türk ilim adamlarına daha

25 Bkz. John Barton, "Historical-Critical Approaches" ed. John Barton, *The Companion to Biblical Interpretation*, Cambridge: University Press, 1998, s. 9-20.

26 Bkz. W. S. Voster, a.g.m., s. 18

27 Daha fazla bilgi için bk: Bilal Gökkr, "Western Attitudes to the Origins of the Qur'an: Theological and Linguistic Approaches of Twentieth-Century English-Speaking Scholars from William Muir to William Montgomery Watt", Doktora tezi, The University of Manchester, Department of Middle Eastern Studies, 2002.

28 Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2004.

29 İstanbul: Fikir Yayıncılık, 2013.

anlaşılır ve uygulanabilir görülmüştür. Bu nedenle gerçek anlamda “Tarihsel eleştiri”nin uygulanması 2000’li yıllara denk gelmektedir.

Fazlur Rahman, Tarihsel eleştiri metodunu kendine özgü bir şekilde anlamış ve bu biçimde uygulamıştır. İşte bu metodun, İslam dünyasına geçmesinde Fazlur Rahman’ın önemli bir rolü olmuştur. İlk yıllarda yapılan çalışmalarda temel konu olan Kur’an’daki hükümlerin modern dünyaya nasıl uyumlu hale getirilebileceği tartışılmış ve birçok bilimsel oturumda bu mesele ele alınmıştır. Mezkûr tartışmalarda, çıkış yolu olarak, Kur’an’daki bu hükümlerin tarihsel olduğu ve günümüze uyarlanması gerektiği vurgulanmıştır.³⁰

Bu oturumlardan birinde de itiraf edildiği gibi Tarihsel eleştirinin, ilk yıllarda bir metot olarak anlaşılması problem haline gelmiştir. Belki de bunun en temel nedeni Fazlur Rahman’ın bu metodu tam olarak uygulayamaması ve Türkiye’de ise bu eksik uygulamanın esas alınmasıdır. Ancak burada dikkatimizi çeken bir nokta bulunmaktadır: O da, Edebiyat Eleştirilerinde kullanılan “*Tarihsel Eleştiri*” tabiri yerine Türkiye’de bu tür tartışmalarda, Hermenötikte kullanılan felsefi bir perspektifin, “tarihselcilik”in kullanıldığıdır. Bu bize Türkiye’de sadece Fazlur Rahman’ın kaynak olarak alınmadığını, tarihsel okuyuşun, felsefi tartışmalara da dayandırıldığını göstermektedir. Bu anlamda çeşitli akademik çalışmalar yapılarak³¹ tarihselci düşüncenin temelleri incelenmiş ve bunun Kur’an araştırmalarına etkisi tartışılmıştır. Yani Türkiye’deki “tarihselcilik” tartışmalarının, Kur’an araştırmalarında sadece bir okuma yöntemini değil, felsefi bir duruşu yansıttığını da söylemek yanlış olmayacaktır.

Kur’an araştırmalarında Batı metodolojilerinin kullanılmasında ve Türkiye’ye aktarılmasında Fazlur Rahman kadar etkili olan birçok isim bulunmaktadır. Fazlur Rahman’ın bu isimlerin başında bulunmasının nedeni, onun etkisinin güçlü ve halen devam ediyor oluşundan kaynaklanmaktadır. Aynı şekilde etkili olan bir diğer isim Toshihiko Izutsu’dur. Izutsu, Fazlur Rahman’dan farklı bir yöntem önermesi nedeniyle aynı çizgiyi devam ettirmez, ancak kronolojik olarak bakıldığında, bir sonraki isim olduğu görülmektedir.

Toshihiko Izutsu (1914-1993)

1914 yılında Japonya’nın başkenti Tokyo’da doğan İslam araştırmacısı ve dilbilimcidir. Izutsu, çeşitli İslam ülkelerinde ve son yıllarında da Keio Üniversitesine bağlı Institute of Cultural and Linguistic Studies’de çalışmış ve

30 Daha fazla bilgi için bkz. *Kur’an Sempozyum I*, 1-3 Nisan 1994, Ankara: Bilgi Vakfı 1996; *Kur’an Sempozyum II*, 4-5 Kasım 1995, Ankara: Bilgi Vakfı 1996; *Kur’an Haftası, Kur’an Sempozyumu I*, 3-5 Şubat 1995, Ankara: Fecr Yayınevi, 1995; *Kur’an Haftası, Kur’an Sempozyumu II*, 2-4 Şubat 1996, Ankara: Fecr Yayınevi, 1996; *Kur’anın Anlaşılmasında Tarihsellik Problemi 8-10 Kasım 1996*, İstanbul, 2000.

31 Doktora çalışmaları Şevket Kotan ile İshak Özgel’e aittir. Şevket Kotan, “Kur’an ve Tarihsellik” Ankara Üniversitesi, 2001; İshak Özgel, “Tarihselcilik Düşüncesi Bağlamında Kur’anın Tarihsel Yorumu”, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2002.

eserlerini Japonca, İngilizce ve Arapça olarak yazmıştır.³² İslam öncesi Arap şiiri, Kur'an'ın dili ve genel olarak İslam düşüncesi ve İslam tasavvufu üzerine eserler yazmıştır.³³ *The Structure of the Ethical Terms in the Koran: a Study in Semantics*,³⁴ *God and Man in the Koran: Semantics of the Koranic Weltanschauung*,³⁵ ve *Ethico-Religious Concepts in the Qur'an*.³⁶ Bunlar, semantik bilim dalının, Kur'an'a uygulandığı belki de ilk ve en önemli eserlerdir. *The Structure of the Ethical Terms in the Koran* adlı eseri 1966 yılında genişletilerek *Ethico-Religious Concepts in the Qur'an* adıyla yeniden yayımlanmıştır.

God and Man in the Koran: Semantics of the Koranic Weltanschauung adlı eser Keio Institute of Cultural and Linguistic Studies tarafından 1964 yılında Tokyo'da yayımlandı. Türkçe çevirisi Süleyman Ateş tarafından yapılan eser *Kur'an'da Allah ve İnsan* adıyla 1975 yılında³⁷ Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları arasında çıkmış, tercümenin Yeni Ufuklar Neşriyat tarafından 1997 yılında İstanbul'da tıpkı basımı yapılmıştır.

Eserleri her ne kadar konusu itibarı ile İslam araştırmalarında bir çığır açmış ise de Izutsu'nun asıl önemi, Kur'an araştırmalarına getirdiği yeni yaklaşımdır. Bu Türkiye'de yaygın adı ile Semantik'tir. Izutsu, semantiği kısaca "bir dilin anahtar terimleri üzerinde analitik bir inceleme"³⁸ olarak tanımlar. Izutsu bir dilbilimci olarak, Kur'an kelimelerinin, ancak Kur'an'ın dünya görüşü ortaya konularak anlamlandırılabilceğini savunur. Bu noktada kendisinin de kabul ettiği gibi,³⁹ metodunu Sapir-Whorf tezine dayandırmakta ve dilin oluşumunu, kültürün diğer öğeleri ile ilişkilendirmektedir. Bu nedenle Kur'an'da İslam'ın dünya görüşünü oluşturan anahtar terimleri inceler. Onun yapmak istediği salt kelime tahlilleri veya etimolojik tahliller değil, Kur'an'ın dili ve kelimelerinden, İslam'ın dünya görüşünü ortaya çıkarmaktır. Bunun için Kur'an'ın kelime hazinesi içerisinde anahtar kelimeleri incelemeye alarak, eş anlamlılık, zıt anlamlılık gibi ilişkiler ağını ortaya koymaya çalışır.

32 Eserlerinin listesi için bkz. Sayyid Jalal al-Din Ashtiyani, Hideichi Matsubara, Takashi Iwami ve Akio Matsumoto, *Consciousness and Reality Studies in Memory of Toshihiko Izutsu*. Leiden, Boston, Köln: Brill, 2000, s. 441-449. Ayrıca bkz. Mehmet Bayraktar, "Toşihiko İzutsu, Hayatı, Eserleri ve Düşüncesi", *İslâmî Araştırmalar*, 18-1 (2005), s. 6-11.

33 Izutsu'nun yazdığı eserlerin konuları hakkında bilgi için bkz: Makino Shinya, "On the Originality of 'Izutsu' Oriental Philosophy" *Consciousness and Reality*, Leiden, Boston, Köln: Brill, 2000, s. 251- 258.

34 Tokyo: Keio University, 1959.

35 Tokyo: Keio Institute of Cultural and Linguistic Studies, 1964.

36 Montreal: McGill University Press, 1966.

37 Eserde basım tarihleri bulunmamaktadır. Verilen tarihler, bizim mütercimim bibliyografyası üzerine yaptığımız bir çalışmanın neticesidir.

38 Izutsu, *God and Man in the Koran*, Tokyo 1964, s. 11.

39 Izutsu, *a.g.e.*, s. 12.

Bu ilişkiler ağının her birinde merkezî kelimeler ve tümünün ortasında ise odak bir kelime ("Allah") bulunur ve İslam'ın dünya görüşünü bu kelime belirler.

Izutsu, bu metodu Kur'an'a uyguladığında, kelimelerin cahiliye dönemi Arapçası olduğunu, ancak kendine has bir dünya görüşüne sahip olan bu dilin, Kur'an sonrası dönemde yapısal bir değişime uğradığını ve "*Allah* merkezli" bir dil yapısına dönüştüğünü söyler. Ona göre yeni sistemdeki kelimeler her ne kadar köken itibarı ile Araplarca kullanılmakta ise de, yeni ilişkiler ağı içerisinde artık yeni anlamlara sahip olmaktadır. Kısaca Izutsu, Arapça olarak indirilen Kur'an'ın, cahiliye dönemi Arap kültüründen farklı yeni bir dünya görüşü getirdiğini, bunu da dilin yapısını ve ilişkiler ağını değiştirerek gerçekleştirdiğini vurgular. Bu nedenle Kur'an'ın kelime tahlilleri yapılırken cahiliye Araplarına ait *esas anlamın* değil, yeni dünya görüşünü oluşturan *bağıl anlamın* incelenmesi gerektiğini dile getirir. Izutsu'nun eserleri dikkatlice incelendiğinde, kelimelerin anlamlarını sınıflandırırken kullandığı *esas anlam* (basic meaning), *bağıl anlam*'dan (relational meaning) daha önemli değildir. Birincisi, kelimenin her zaman taşıdığı anlamdır, ancak asıl olan "münasebetler ağından doğan" ikinci anlamdır. Bu düşünce tam olarak Saussure'n savunduğu yapısalcılığın bir parçasıdır. Ancak burada önemli bir noktayı hatırlamakta fayda vardır. Süleyman Ateş, Izutsu'nun yönteminin temelini oluşturan bu "relational meaning" kelimesini "izafi anlam" şeklinde tercüme etmiştir.⁴⁰

Izutsu'nun *God and Man in the Koran* adlı eseri 1975 yılında tercüme edilmesiyle birlikte 1980'lerin ortasına kadar bu eser veya kullandığı yöntem, tam olarak akademisyenlerin dikkatini çekmemiştir. Ancak 1966 yılında eser henüz yeni yayımlandıktan sonra, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Mezhepler Tarihi hocası Yaşar Kutluay'ın⁴¹ ve 1971 yılında da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Muhammed Hamidullah'ın⁴² bu eser üzerine birer tanıtımları yayımlanmıştır.

Izutsu'nun eserlerinde kullandığı yöntem hakkında mütercim Prof. Dr. Süleyman Ateş detaylı bilgi vermemiştir. Yalnız Ateş, *Kur'an'da Allah ve İnsan* adlı eserin girişinde tercümesini yaptığı bu eserin öneminden bahsetmiş ve bir bilim dalı olarak semantikten çok kısa bir şekilde bahsederken, kitaptan alıntılar yapmakla yetinmiştir. Okuyucu ilk planda tamamen Izutsu'nun tanımları ve açıklamaları ile baş başa bırakılmıştır. Ancak ikinci eserin

40 Hatanın ilk geçtiği yer için bk. *Kur'an'da Allah ve İnsan*, s. 21. Yapılan bu tercüme hatası ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Necmettin Gkkır, *The Application of Modern Critical Theories*, s. 166-174.

41 Yaşar Kutluay, "God and Man in the Koran" *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 14 (1966), s. 293-294.

42 Muhammed Hamidullah, "Toshihiko Izutsu, God and Man in the Koran, Semantics of the Koranic Weltanschauung" *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, c. 4 (1971), s. 109-110.

tercümesini müteakip -ki bu eserinde Izutsu dayandığı teori ve metodolojisi hakkında daha fazla bilgi vermektedir- semantik üzerine eserlerin yazılmaya başlandığına şahit olmaktayız. Bu konuda ilk eser Mustafa Armağan'ın "Izutsu'nun Semantik Çözümleme Yöntemi" adlı makalesidir.⁴³

1990'lı yıllardan itibaren Izutsu tezler, kitaplar ve makaleler üzerinde etkisini göstermeye başlar. Bu çalışmalar genel olarak kavram analizleri şeklinde kendini gösterir. A. Bülent Ünal'ın "Semantik Açısından Kur'an'da Hilafet Kavramı"⁴⁴ adlı yüksek lisans tezi Izutsu'nun kavramsal analiz metodundan etkilenilerek hazırlanmış ilk eser gibi durmaktadır. Her ne kadar bu tezde "Semantik" hakkında bilgi verilme de kaynak olarak Izutsu'nun kullanıldığı görülmektedir.

Dolayısıyla 90'lı yıllarla birlikte İlahiyat alanında "Semantik" kavramı kullanılmaya ve tartışılmaya başlar. İlk Türkçe özgün makale İsmail Yakıt tarafından "Doğru bir Kur'an Tercümesinde Semantik Metodun Önemi" adıyla 1993 yılında 1. Din Şurası'nda sunulan tebliğdir. Bu tebliğ 1994 yılında yeniden yayınlanır.⁴⁵ Mehmet Soysaldı ise 1994 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Prof. Dr. Süleyman Ateş danışmanlığında hazırladığı doktora tezinde semantik hakkında uygulamalı olarak bilgiler verir.⁴⁶ Soysaldı konu ile ilgili bir çok makale de yayınlamış bulunmaktadır. "Kur'anı Doğru Anlamada Semantik Metodun Önemi" adlı bildirisi 2001 yılında sunulmuştur.⁴⁷

Soysaldı'ya göre semantik bir "metot"tur ve Bedia Akarsu'nun *Felsefe Terimleri Sözlüğü*'nden aktardığı ve kendisinin de kabul ettiği tanıma göre ise semantik, "[k]elimeler ve önermelerle onların ifade ettiği anlam arasındaki ilişkiyi inceleyen bilim dalıdır". Yine Soysaldı, Berke Vardar'ın *Dilbilim ve Dilbilgisi Sözlüğü*'ndeki "bilim dalıdır" ifadesini de aktarır.⁴⁸ Ardından Izutsu'nun tanımına geçen yazar daha farklı bir tanım getirir:

Semantik bir dilin anahtar terimleri üzerindeki analitik (tahlili) çalışmadır. Bu çalışma, yalnız konuşma aleti olarak değil, bundan önemli olmak üzere kendilerini kuşatan dünya hakkındaki anlayış ve düşüncelerinin de aleti olarak o dili kullanan milletin, dünya hakkındaki düşüncelerini kavramak amacıyla yapılır.⁴⁹

43 *Yönelişler*, c. 4, sy. 39 (1985), s. 36-46.

44 Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1990.

45 Yakıt, İsmail, "Doğru bir Kur'an Tercümesinde Semantik Metodun Önemi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 1, (1994), s. 17-24.

46 Tez 1997 yılında *Kur'an Semantiği Açısından İnançla İlgili Kavramlar* başlığı altında Çağlayan yayınevi tarafından İzmir'de basılmıştır.

47 *Kur'an ve Dil: Dilbilim ve Hermenötik Sempozyumu, Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 17-18 Mayıs 2001*, Bakanlar Matbaa, Erzurum, ts., s. 31-50.

48 Bkz. a.g.m., s. 32.

49 Soysaldı'dan alıntı, bk. a.g.m., s. 32.

Burada Izutsu, diğerlerinin yaptığı gibi sözlük anlamını değil, kendince semantiğin nasıl bir bilim dalı olduğunu - İngilizce orijinal metinde bunu belirtir- açıklamak ister. Izutsu'ya göre bir toplumun dünya görüşünü ortaya çıkarmak için o toplumun dilinin tahlil edilmesi gerekmektedir. Yani Izutsu burada semantiğin tarifini değil, nasıl ve ne amaçla bir tahlil yapılacağını açıklamaktadır. Bu tamamen Izutsu'nun ve dayandığı teorinin amacıdır. Soysaldı, Doktora tezinde semantiğin "İslam ilimlerinde ki tam karşılığının *İlmu'l-Meani*"⁵⁰ olduğunu ve Arapların bu bağlantıyı neden kurmadıklarını anlamakta güçlük çektiğini de belirtmektedir.⁵¹

Soysaldı semantik tahlil nasıl yapılır? sorusuna Izutsu'nun tarif ettiği tanımdan yola çıkarak şöyle cevaplar:

"Kur'an kelimeleri, Kur'an düşünce sistemi içinde aslında daha kuvvetli zafî manalar[!] kazanmaktadır. Ayetlerdeki kelimelerin tarihi gelişimi ve zaman içerisinde uğradıkları mana değişikliklerini bilmeden isabetli bir tercüme ve yorum yapmak mümkün değildir."⁵²

Süleyman Ateş tercümesi ile başlayan Izutsu ve Semantik konusu Ali Galip Gezgin'in "Tefsir'de Semantik Metod ve Kur'an'da "Kavm" Kelimesinin Semantik Analizi" adlı doktora tezi⁵³ ile daha ileri boyutlara ulaşmakta ve artık "Semantik" kelime analizi metoduna dönüşmüş görülmektedir. Kelimelerin analizi artık hem klasik İslam yorum bilim geleneklerinde var olan kavramlar (fıkıh, idrak, fehm), yöntemler (Garibu'l-Kur'an, Vucuh ve Nezair) ile Batılı dilbilimde mevcut yöntemler (etimoloji, morfoloji, sentaks, stilistik vb.) hep birlikte değerlendirilmeye başlanmakta ve Izutsu'da gördüğümüz yapısal semantiğin etkisi dağılmaya başlamaktadır. Aslında bu kelime-kavram analizlerinde bir yöntem değil birçok yöntemin bir araya getirilerek eklektik bir tarzın kullanıldığı müşahade edilmektedir.

Nihayet 2005 yılında *İslâmî Araştırmalar* dergisi Izutsu özel sayısı yayınlamıştır. Bu sayıda yayınlanan yazıların bir kısmı Izutsu hakkında iken; çoğunluğu semantik hakkında yazılmıştır. Derginin ilk makalesi Mehmet Bayrakdar'ın "Toşihiko İzütsu, Hayatı, Eserleri ve Düşüncesi" adını taşımaktadır. Bu makalede Bayrakdar, Izutsu'nun kısa hayatını, Japonya'ya giden Musa Carullah ile olan ilişkisini, Seyyid Hüseyin Nasr'ın onu İran'a davet etmesi ve oradaki *Fususul-Hikem* okumalarını, eserlerinin tam listesini ve düşüncelerini anlattıktan sonra, Izutsu'nun uyguladığı Semantik hakkında ilginç bir de eleştiri yayınlar. Ona göre, Semantik "sorunlu" ve "yetersiz" bir

50 Semantik Arapça'da *İlmu'l-Meanî* olarak isimlendirilirken ayrıca *İlmu'd-Delâle* olarak da tercüme edilmektedir. Örnek çalışmalar için bk. Ahmed Muhtar Ömer, *İlmu'd-Delâle*, Kahire 1988; Ahmed Naim Kerâin, *İlmu'd Delâle beyne'n-nazar ve't-tatbîk*, Beyrut 1993.

51 Soysaldı, *Kur'an Semantiği Açısından İnançla İlgili Temel Kavramlar*, s. 6.

52 Soysaldı, *Kur'an'ı Anlama Metodolojisi*, Ankara: Fecr Yayınevi, 2001, s. 33.

53 Tez Ötügen Neşriyat tarafından 2002 yılında basılmıştır.

yöntemdir. Eleştirisi incelendiğinde, Bayrakdar'ın İzutsu'yu okurken yöntemi hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığı, bu konuda yetersiz olduğu görülecektir. Zira eleştirirken “*işin ilginç tarafı, İzutsu, Kur'an 'ın ilk müfessiri kabul edilen Hz. Peygamber'in hiç bir hadisine veya genelde sünnete hemen hiç müracaat etmemektedir. Bunun sebebini anlamış değilim...*”⁵⁴ diyerek “yapısal semantik”in ilk kuralı olan “metin merkezli metot”tan haberdar görünmemektedir.⁵⁵ Bayraktar, Türkiye’de hadislere karşı bir duruş sergileyen “Kur’an İslamcılığı” şablonunu yanlışlıkla İzutsu’ya karşı kullanmaktadır. Oysa İzutsu “Kur’an Semantiği” dediğinde zaten bir sistem olarak algıladığı Kur’an dilini ve bu dilin kavramsal örgüsünü kast etmektedir. Niçin Hadisleri kullanmadığı ithamı epistemik ve metodik bir yargılamadan çıkar. Arap şiirini neden kullandığı sorusu ise, “Kur’an kelimelerinin İslam öncesi Arap toplumundaki kullanımları görmek için” şeklinde cevaplandırılabilir. İzutsu ise bunu sadece yapacağı tahliller için gerekli olan ön bilgiler olarak kabul etmektedir. İzutsu, “*Teorik nedenlerle, bizim metotsal prensiplerimiz bu tür ikinci kaynaklara dayanmamıza engel olmaktadır... unutmamalıyız ki bunlar bizi aydınlatmaktan ziyade yanlış yönlendirmektedirler*”⁵⁶ diyerek dayandığı teorinin buna engel olduğunu açıkça vurgulamaktadır.

Bayrakdar'ın eleştirdiği bir diğer nokta ise, İzutsu'nun “hem diakronik ve hem de senkronik semantik yöntemlerinin beraberce uygulanması gerektiğini söylemesine ve “*Kur'an'da Allah ve İnsan*” adlı eserinin ikinci bölümünün, ikinci kısmında Kur'an'dan sonraki İslam düşüncesindeki kelam, felsefe ve tasavvuf gibi akımların varlığından da bahsetmesine rağmen, onun iki eserinde de hiç bir şekilde ele almadığı anahtar kavramların hepsini, sadece diakronik semantiğe göre incelediği görülür”⁵⁷ cümlesi ile ifadelendirilmiştir. Bu eleştiriye katılmak mümkün olmadığı gibi, tam aksini söyleme zorunluluğu bulunmaktadır. İzutsu, Saussure'ün bir takipçisi olarak ard-zamanlı (diachronic) semantik yerine eş-zamanlı (synchronic) semantiği kullanmaktadır. İzutsu eş-zamanlı semantiği üç farklı tarihsel döneme uygulamıştır. Bunlar: Kur'an öncesi, Kur'an ve Kur'an sonrasıdır. Muhtemelen bu farklı dönemleri ele alması, Bayrakdar'ı, İzutsu'nun ard-zamanlı semantiği uyguladığı yanlışlığına götürmüş olabilir. Oysa bu konuda *İslâmî Araştırmalar*'da yayınlanmış birçok makalede konuya dair doğru bilgiler aktarılmaktadır. Bunlar içerisinde önemli makalelerden birisi İsmail Albayrak'a ait olup “Doğulu bir Oryantalist: Toshihiko İzutsu ve Kavram Çalışmaları (Küfür

54 Mehmet Bayrakdar, “Toshihiko İzutsu, Hayatı, Eserleri ve Düşüncesi”, *İslâmî Araştırmalar*, 18-1 (2005), s. 14.

55 Konuyla ilgili daha fazla bilgi için bkz. Necmettin Gökkr, *Applications of Critical Theories in the Study of the Qur'an*.

56 İzutsu, *Ethico-Religious Concepts in the Qur'an*, s. 15.

57 Mehmet Bayrakdar, a.g.m., s. 14.

Kavramı özelinde)"⁵⁸ adını taşımaktadır. Albayrak bu makalede Izutsu'nun eşzamanlı semantiği uyguladığını ifade ettikten sonra, haklı sayabileceğimiz gerekçelerle de bunu eleştirmektedir:

Acaba Izutsu'nun Kur'an kavramlarının semantik analizinde uygulamaya çalıştığı eşzamanlı [eşzamanlı/synchrone] okuma tarzı ne kadar meşrudur? Yapısalcılık, temelde analitik bir yaklaşımdır; bu nedenle bu tür bir metotta hüküm verme, değerlendirmelerde bulunma çok sık rastlanılan bir yaklaşım değildir. Halbuki, Izutsu çok sayıda yargıda bulunmaktadır. Bu yargılarla metodik birlikteliği arasındaki ilişki önem kazanmaktadır...⁵⁹

İslâmî Araştırmalar dergisinde yayınlanan diğer makaleler ise genelde metot üzerinde durmaktadır. Makaleler şunlardır:

- Ömer Kara, "Izutsu'nun Kur'an Semantiğinde Mhmel Boyut: el-Furuku'l-Luğaviyye- Yakın anlamlıları 'Ayrıştırma' Noktasında Izutsu'ya bir Katkı-" s. 16-60
- Mehmet Soysaldı, "Toshihiko Izutsu ve Semantik Anlayışı" s. 61-75.
- Necmettin Gkkır, "Izutsu Sonrası Kur'an Araştırmalarında Kullanılan Yapısal Semantiği Kavramlaştırma Problemi", s. 76-81.
- Ali Galip Gezgın, "Toshihiko Izutsu'nun Kur'an-ı Kerim'i Anlama ve Yorumlama Yöntemi", s. 82-95.
- Yunus Ekin, "'T. Izutsu'nun Kur'an Semantiği Çalışmaları zerine Bir Değerlendirme, s. 96-107.

Hiç şüphesiz *Kur'an'da Allah ve İnsan* adlı eser, Türkiye'deki İslam araştırmalarında bir dönüm noktası sayılabilecek eserlerin başında gelir. Izutsu'nun bu alanda diğer bir eseri de *Ethico-Religious Concepts in the Qur'an* adlı eseridir. Bu eser *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar* adıyla Selahaddin Ayaz tarafından 1984 yılında tercüme edilmiş ve Pınar yayınlarında basılmıştır. Bu eserle birlikte Türkiye'de Kur'an kavramları üzerine çalışmaların yaygınlaştığını söylemek mümkündür. Hatta "Kur'an Semantiği" alanında yapılan çalışmalar kavramsal çalışmalar halinde kendini göstermeye başlamıştır. Ancak Kur'an'ın dil, toplum ve kültür ilişkisi yerine kavramlarının tahlil edildiği bu çalışmalar birer "Kur'an sözlükleri" mahiyetinden ileri gidememiştir.

Nasr Hamid Eb Zeyd (1943-2010)

Kahire Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı bölümünde öğrenim gören Eb Zeyd 1977 yılında doktor, 1987'de doçent ve nihayet 1995'te ise profesör olmuştur. Bilim dünyası onu 1990'lı yılların başında profesörlük ataması için yazdığı eseri ve bu eser etrafındaki cereyan eden tartışmalarla tanıdı. *Mefhumu'n-nass* adıyla anılan bu eser 1993 yılı Nisan ayında bir Cuma hutbesine konu olur. Abdussabur şahin verdiği hutbede eserin tartışılmasındaki ilk

58 Makale derginin 108-121 sayfaları arasında yayınlanmıştır.

59 İsmail Albayrak, "Doğulu bir Oryantalist", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 18-1 (2005), s. 113.

taşı atan kişidir. Ardında eser Cize İstinâf mahkemesinde değerlendirilir ve 1994 Ocak ayında herhangi bir cezaî durumun olmadığını bildiren bir karar alır. Ancak 1995 Haziran ayında Mısır Yargıtay Mahkemesi'nin aldığı kararla müellifin mürted olduğuna dair bir hüküm verilir ve hanımından boşanmış olduğu bildirilir. Kararda ayrıca tövbe etse dahi bu durumu değiştirmeyeceği vurgulanır. Mahkeme Ebû Zeyd'in *Mefhumu'n-nass* adlı eserinin yanında ayrıca *Nakdü'l-hitâb ed-dînî, el-İmâm eş-Şâfi ve Te'sisü'l-aydiyûlojiyye el-vasatiyye* adlı eserleri inceledikten sonra bu karara varmıştır. Kararın verilmesinden sonra Ebû Zeyd Hollanda'da Leiden Üniversitesinde akademik çalışmalarını sürdürmek zorunda kalmış ve burada vefat etmiştir.

Ebû Zeyd'in eserleri ile Türk okuyucusu 1994 yılında *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*'nin 4. cilt 6. sayısında yayınlanan iki tercüme ile karşılaşmıştır. Bu tercümelerin her ikisi de Mehmet Emin Maşalı tarafından Kur'an Vahyi'ni konu edinmekte idi. Ancak Türkiye'deki ilmî çevre Ebû Zeyd ile gerçek anlamda ilk kez *İslâmî Araştırmalar* dergisinin 1996 yılında yayınlanan Kur'an özel sayısında yazmış olduğu "İşkâliyetü'-Te'vîl" adlı makalesinin yayınlanması ile tanışmış oldu.

Ebû Zeyd'in gerçek anlamda dikkatleri üzerine çekmesi ise *Mefhumu'n-nass*'ın 2001 yılında Mehmet Emin Maşalı tarafından Türkçeye tercüme edilerek yayınlanmasıyla meydana geldi. Eser *İlahi Hitabın Tabiatı* adıyla Kitabiyat yayınları arasında neşredildi. Eser klasik tefsir usulü tarzının yerine Kur'an'ı anlamak için nasıl bir yöntem geliştirilmesi gerektiği sorunu üzerine yazılmıştır. Eser iki soru üzerine yoğunlaşır: 1- Kur'an nedir? 2- Kur'an'ı nasıl anlamalıyız? "Nass" kavramıyla 1. soruya cevap verirken "mefhum" kavramı ile de yöntemi belirlemiş olmaktadır. Ona göre "Kur'an edebi bir metindir ve olgusaldır." Dolayısıyla Kur'an'ı kendi olgusal bağlamında ve edebî inceleme metotları ile anlamak gerekmektedir. Kısaca tarif etmeye çalıştığımız bu yöntem, Emin el-Hûlî (1895-1966), Muhammed Ahmed Halefullah (1916-1998), Şükrü Muhammed Ayyâd (1921-1999) ve Aîşe Abdurrahman bintü'ş-Şâti' (1913-1998)'e ait olan "Edebi Yöntem" adıyla anılan metoduna atfedilmektedir.⁶⁰ Ebû Zeyd, Hûlî'nin değil Şükrü Ayyad'ın talebesidir. Gerçekte Ebû Zeyd, Hûlî ekolünden ayrıdır. "Edebi Tefsir" Kur'an'ın uslubu "beyan" kavramı ile bağlantılı iken; Ebû Zeyd daha çok Kur'an'ı anlamada "Dil", "Kültür" ve "Bağlam" kavramlarını ön plana çıkarmaktadır. Ayrıca Hûlî ekolü Kur'an'ın ilahiliğini gündeme almaz ve tartışmaya açmaz iken, Ebû Zeyd Kur'an'ın insaniliğine ve metin boyutuna vurgu yapmaktadır. Bu temel ayrıma rağmen, "Edebî Tefsir" in Ebû Zeyd'in etkilendiği bir yöntem olduğunu belirtmemiz gerekir.

60 Mesela bkz. Navid Kermani, "From Revelation to Interpretation", *Modern Muslim Intellectuals and the Qur'an*, (ed. Suha Taji Farouki), Oxford 2004, s. 9, 10.

Türkiye'de Eb Zeyd ve yöntemi ile ilgili makalelerin ilkleri *Mefhumu'n-nass*'ın tercüme edilmesinden hemen sonra yayınlanmaya başladı. Bunlardan zdeş Talip'e ait olan "Vahiy-Olgu İlişkisi Açısından Nesh'e Getirilen Yorumlara Eleştirel Bir Yaklaşım" adlı makale⁶¹ eleştirel akademik çalışmaların öncülerinden sayılabilir.

Nakd el-hitâb ed-dn adlı eseri *Dinsel Söylemin Eleştirisi* adıyla tercüme edilen ikinci eserdir. Eser 2002 yılında Fethi Ahmet Polat tarafından tercüme edilerek neşredildi.⁶² Bu iki temel eserin neşrinden sonra Eb Zeyd, Türkiye'de bilimsel makale ve çalışmalara sıklıca konu olmaya başlamıştır. Bunlardan birisi Mehmet Emin Maşalı'nın 2004 yılına ait "Nasr Hamid Eb Zeyd'in Yorum Telakkisi ve Bu Telakkinin Niyetselci ve Felsefi Hermentiğe Atıfları" adlı makalesidir.⁶³

Eb Zeyd'in Türkiye'deki İslam araştırmalarına katkısı, hiç şüphesiz, Kur'an'ın nazil olduğu dönemin tarihsel şartlarını ve vahyin toplum üzerindeki etkisini incelemeyi gündeme getirmesinde görülür. Nass-olgu ilişkisi olarak da adlandırılan ve Kur'an'ın anlamını sadece onun içeriği ile sınırlandırıp metin dışı bağlamlara da yer vermeyi önceleyen bu araştırmalarda, Kur'an'ın dili, nzil olduğu muhatap toplumun kültürü ve tarihsel-sosyal bağlamı önemli araştırma konuları haline gelmiştir. Mesela, Fatih Topaloğlu, "Ebu Zeyd'e Göre Vahyin Metin-Kültür İlişkisi Açısından İncelenmesinde Dilin Rolü" adlı makalesinde bu ilişkileri oldukça başarılı bir şekilde anlatmaktadır.⁶⁴ Eb Zeyd vahiy ve toplum arasındaki bu ilişkileri "teşekkül" ve "teşkil" kavramları ile aktarmaktadır. Ona göre, Kur'an'ın metinleşmesi muhatap toplumun kültürel boyutundan etkilenmiş (teşekkül), ayrıca muhatap toplumu yeniden şekillendirmiştir (teşkil). Bu yaklaşım tarzının neticede Kur'an araştırmalarında tarih ve antropoloji gibi bilimlerin kullanılmasına ve Mekke, Medine dönemi nuzl ortamı üzerine çalışmaların yoğunlaşmasına neden olmuştur.

Bu bağlamda;

Kur'an'ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur'an ncesi Mekke Toplumı, editör Mevlüt Güngör, İstanbül: 2011;

Kur'an Nzulnn Mekke Dönemi Sempozyumu, editör Mesut Okumuş, Çorum 2013;

Kur'an Nuzulnn Medine Dönemi Sempozyumu Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Kahramanmaraş, 17-19 Mayıs 2013, vb. gibi çalışmalarda ve toplantılarda bu izler görülmektedir.

61 *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 14-1 (2001), s. 39-48.

62 Ankara: Kitabiyat Yayınları.

63 *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13-1 (2004), s. 73-90.

64 *EKEV Akademi Dergisi*, c. 15, sy. 48 (2011), s. 107-115.

Hasan Hanefî (1935-)

Hasan Hanefî Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe bölümünden mezun olmuştur. Sorbonne Üniversitesinde İslam Hukuku ve Mukayeseli Dinler Bölümünde yazdığı “Les Methodes d’Exegese Essai La Science des Fondaments de la Comprehension Ilm Usul al-Fiqh” adlı doktora tezini 1956 yılında hazırladı.⁶⁵ 1966 yılına kadar Fransa’da kalan Hanefî 1967 yılında Kahire’ye dönerek Kahire Üniversitesinde öğretim üyeliğine başladı. 1995 yılına kadar aynı fakültede görev yaptıktan sonra emekli oldu. Kahire’de görevine devam ederken 1971-1975 yılları arasında Philadelphia Temple Üniversitesinde, 1982-1985 yılları arasında Fas Muhammed b. Abdillah Üniversitesinde, 1985-1988 yılları arasında Tokyo ve Birleşmiş Milletler Ünivesitesinde ve farklı tarihlerde Los Angeles ve Cape Town üniversitelerinde misafir öğretim üyesi olarak dersler verdi.

Hanefî eserlerini Fransızca, Arapça ve İngilizce olmak üzere üç dilde, hem akademik hem de entelektüel çevreye hitaben yazmaktadır. Doktora tezini Fransızca olarak 1965’ yılında yayınlamasının ardından eserlerinin büyük bir kısmını yine Fransızca olarak kaleme almıştır. Bunlar, *L’Exegese de la Phenomenologie, L’etat Actuel de la Phenomenologie et son Application au Phenomene Religieux* (Paris 1966) ile *La Phenomenologie de L’Exegese, Essai d’une Hermeneutique Existentielle A Partir du Nouveau Testament* (Paris 1966) adlı çalışmalarıdır.⁶⁶

Türkiye’deki araştırmacılar, Hasan Hanefî ile ilk kez 1994 yılında İnsan yayınları tarafından, *İslami İlimlere Giriş* (çev. Muharrem Tan) ve *İslami Araştırmalar* (çev. İbrahim Aydın ve Ali Durusoy) adıyla tercüme edilen eserlerle tanışmışlardır. *İslami Araştırmalar* adlı tercüme, Hanefî’nin 1981 Kahire’de yayınladığı *Dirâsât İslâmiyye* adlı eserinden sadece iki bölümün tercümesinden oluşmaktadır. *İslami İlimlere Giriş* adlı eserin Hanefî’nin hangi eserinden tercüme edildiği, Fethi Ahmet Polat’ın yaptığı çalışmada da dile getirildiği gibi, açık değildir. Türkçeye *Doğu Batı Tartışmaları* (İstanbul 2011) adıyla Muhammed Çoşkun tarafından tercüme edilen eser ise Muhammed Âbid el-Câbirî ile yazıştığı mektupların bir araya getirildiği *Hivâru’l-Meşrik ve’l-Mağrib* adını taşımaktadır.

Modern İslam düşünürleri ile birlikte değerlendirmeye alınan Hasan Hanefî bu bağlamda iki doktora ve bir yüksek lisans tezine konu olmuştur. Bunların ilki Fethi Ahmet Polat tarafından 2001 yılında Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde yapılan “Çağdaş İslam

65 Doktora tezi, Sorbonne Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. R. Brunschwig’in takdimiyle 1965 yılında Kahire’de basılmıştır.

66 Hasan Hanefî’nin hayatı, kırıları ve eserleri Fethi Ahmet Polat tarafından 2000 yılında doktora tezine konu olmuştur. Bkz. Fethi Ahmet Polat, *Çağdaş İslâm Düşüncesinde Kur’an’a Yaklaşımlar*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2007, s. 33-54.

düşüncesinde Kur'an'a Yaklaşımlar" başlıklı doktora tezidir. Bu tezde Hasan Hanefi ile birlikte Nasr Hamid Eb Zeyd ve Muhammed Arkoun konu edilmiştir. Diğer doktora tezi ise, "Hasan Hanefi'nin Kelam İlminin Yenileme Projesi" başlığıyla Hilmi Karaağaç tarafından, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 2008 yılında tamamlanmıştır. Hasan Hanefi'nin Kur'an ve Tefsir alanında yaptđı katkılarının değerlendirildiği yüksek lisans tezi ise, Hasan Hüseyin İşlam tarafından Kahramanmaraş Stc İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde 2013 yılında tamamlanan, *Muhammed Ahmed Halefullah, Muhammed Arkoun, Nasr Hamid Ebu Zeyd ve Hasan Hanefi'nin Kur'anı Konularla İlgili Görüşlerinin Kaynakları ve Temelleri* başlıklı tezdır. Tüm bu çalışmalardan önce Hasan Hanefi'nin düşüncelerini Türkiye'ye akademik bir dille tanıtan çalışma ise, İlhami Güler'e ait olan "Hasan Hanefi'nin Tecdid Projesi, Tanıtım ve bir Değerlendirme" adlı makalesi olup, 1994 yılında *İşlm Araştırmalar* dergisinde yayınlanmıştır.⁶⁷

Hasan Hanefi Kur'an ve Tefsir alanında oldukça önemli çalışmalara imza atmıştır. Özellikle geleneksel İşlam yorumbilim geleneğinin eleştirisi ve günümüz dünyası için yeni bir yorum yöntemi geliştirme çabası dolayısıyla da, o, Batıdan bu anlamda faydalanma noktasında son derece etkin yazılar yazmıştır. Hasan Hanefi'ye göre, Kur'an'ı yorumlamada müstakil bir yorum nazariyesi mevcut değildir. Zira Kur'an'ı yorumlamak için geleneksel İşlam ilimlerden kelam, fıkıh, hadis alanında uzman olmak gerekmektedir. Bu ilimleri bilmeden Tefsir yazmak imkansızdır. Diğer taraftan Kur'an'ı yorumlayan müfessirler Kur'an'ın hayatla bağını keserek, sadece metniyle ilgilenmektedirler. Hanefi'ye göre, Kur'anın yorumlanması İşlam medeniyetinin ilk yıllarda hep toplum ve ihtiyaçları çerçevesinde ve maslahatları doğrultusunda yapılmıştır. Günümüzde ise Kur'an ve toplum arasındaki bu ilişki kurulamamakta; bunun yerine kuru, şekilci, kuralcı bir boyutta kendini gösteren anlayışla yetinilmektedir. Hatta zamanla tefsir medrese ve saraylarda yapılan entellektüel tartışmalara feda edilmiştir. Bu yönüyle Hasan Hanefi daha önce bahsettiğimiz Fazlur Rahman, Izutsu ve Muhammed Eb Zeyd'den farklılaşmaya başlar. Öncekiler, tefsiri belli kurallara bağlarken ve bu yönleriyle tefsir "modern" ve "metin/nass merkezli" karaktere sahip iken; Hanefi, toplum ve toplumun ihtiyaçlarını ön plana çıkararak, tefsiri ve yorumu diyalektik bir ilişkiye brndrmekte ve dinamik bir yapıda görmektedir.

Hasan Hanefi, nass-olgu arasındaki ilişkiyi göz önüne alan tefsirlerin varlığını kabul etse de bunların azlığından şikyet etmekte ve olgunun daha fazla ön plana taşınması gerektiği fikrinden hareketle, yeni bir tefsir teorisine ihtiyaçtan söz etmektedir. Daha ok Fıkıh usulü teorileriyle olguya cevap

67 Bkz. İlhami Güler, "Hasan Hanefi'nin Tecdid Projesi, Tanıtım ve bir Değerlendirme", *İşlm Araştırmalar Dergisi*, c. 7, sy. 2 (1994), s. 149-170.

arayan Hanefî'nin, Tefsir alanındaki önerisi ise, Konulu Tefsir'dir. "Method of Thematic Interpretation of the Qur'an" başlıklı makalesi önce 1995 yılında *Islam in the Modern World I: Religion, Ideology, and Development* adlı⁶⁸ kendi kitabında, ardından ikinci defa 1996 yılında Alman oryantalist Stefan Wild'in editörlüğünde yayınlanan *The Qur'an as Text* adlı kitabında yer almaktadır.⁶⁹

Bu makalesinde Hanefî, konulu tefsirin modern okuyucuya getireceği avantajları dile getirmekte ve nasıl bir metot kullanılması gerektiği hakkında bilgiler vermektedir. Ona göre konulu tefsir, Kur'an'ın ne dediğini anlamaya çalışmakla beraber, olgudan hareketle metni kategorik bir kavram alanına yerleştirerek anlaşılmasını sağlamaktadır.⁷⁰ Ona göre Konulu tefsir için öncüller bulunmaktadır. Bunlar:

- 1-Kur'an bir metindir
- 2-Kur'an edebî bir metindir.
- 3-Doğru veya hatalı yorum yoktur, farklı yöntemler, motivasyonlar, beklentiler vs. vardır.
- 4-Bir metnin tek bir anlamı yoktur.
- 5-Yorum farklılığı, sosyo-politik bir farklılıktır.⁷¹

Bu nedenle konulu tefsire başlarken yorumcunun "kimliği" metni anlamının ayrılmaz unsurlarındandır. Yorumcunun/okuyucunun soru ve sorunları olmalıdır. Yorumcu ne aradığını bilmelidir. Ardından konuyla ilgili tüm âyetler bir araya getirilerek tasnif edilmelidir. Bu bize sistemi/yapıyı gösterecektir. Ortaya çıkan bu metinsel sistem/yapı, gerçek hayat ile karşılaştırılarak, metin olgu arasındaki bu ilişki kurulmalıdır.⁷² Hasan Hanefî'nin konulu tefsir'e dair yazmış olduğu bu makalesi Türkçeye Sönmez Kutlu tarafından tercüme edilmiştir.⁷³ Konulu tefsir uygulamalarının Türkiye'de başlaması ve yaygınlaşması noktasında Hasan Hanefî'nin bu makalesi ne kadar etkili olmuştur? Günümüz hayat şartlarında insanların Kur'anî bilgilere daha çabuk ulaşabilmesi, dinî problemlerinin çözümünde Kur'an hükümlerine kolayca başvurabilmesi için yeni bazı çalışmaların yapılması gerektiği konusundaki düşünceler, konulu tefsir yönteminin tetikleyici unsurlarının başında sayılmaktadır. Bu sebepten dolayı konulu tefsirin

68 Hasan Hana , "Method of Thematic Interpretation of the Qur'an", *Islam in the Modern World I: Religion, Ideology, and Development*, Kahire 1995, s. 407-428.

69 Bkz. Hasan Hana , "Method of Thematic Interpretation of the Qur'an", *The Qur'an as Text*, (editör: Stefan Wild) Leiden- New York- Köln: Brill, 1996, s. 195-211.

70 Bkz. Hana , "Method of Thematic Interpretation of the Qur'an", s. 197.

71 Bkz. Hana , a.g.m., s. 202-203.

72 Bkz. Hana , a.g.m., s. 203-205.

73 Bkz. *İslâmî Araştırmalar*, c. 9 (1996), s. 158-166. Tercüme, makalenin ilk neşredildiği *Islam in the Modern World I: Religion, Ideology, and Development* (Kahire 1995) kaynak alınarak yapılmıştır.

Kur'an'ı "hidayet ve irşad" kitabı olarak ön plana çıkaran Muhammed Abduh ekolüyle başladığı iddia edilmektedir.⁷⁴ Kuşkusuz İngilizce olarak kaleme aldığı *Major Themes of the Qur'an* (1980) adlı eseri ile Konulu Tefsir'e en önemli katkıyı Fazlur Rahman yapmıştır. Fazlur Rahman, Müslümanların çağdaş dünyada yerini alabilmeleri, geri kalmışlıktan kurtulabilmeleri, problemlerini çözebilmeleri için Kur'an'a bütüncül bir metotla yaklaşmalarının gerektiğini bildirir.⁷⁵ Hasan Hanefî'nin konulu tefsir vurgusu ise, Kur'an'ın toplumun ihtiyaç ve sorunlarına ne tür cevaplar vereceğiyle ilgilidir. Dolayısıyla, İslam dünyasında konulu tefsir üzerine yazan müelliflerden Seyyid Mürsî, Mustafa Müslim, Abdüsettar Fethullah Saîd, Abdu'l-Hayy el-Fermâvî, Ahmed Cemâl el-Umarî ve Muhammed Mahmud el-Hicâzî, Muhammed Bâkır Sadr, Muhammed Gazzâlî ve Salâh Abdülfettah Halidî'nin konulu tefsir önerilerinden oldukça farklıdır. Türkiye'de konulu tefsir tartışmaları da yine aynı saiklerle yapılmaktadır. Nitekim, ilk müstakil Türkçe çalışma olan "Tefsir'de Konulu Tefsir Metodu"⁷⁶ başlıklı makalesinde Güngör, toplumun ihtiyacına göre Kur'an'ın konularının tespitinin yapılmasını dillendirmemiştir, aksine onun makalesinde murad-ı ilahiyi tespit vurgusu bulunmaktadır.⁷⁷ Ömer Dumlu tarafından sunulan "Konulu Tefsir ve Düşündürdükleri" başlıklı sempozyum tebliği⁷⁸ ve *İbn Teymiyye ve Konulu Tefsir* (İzmir 1999) başlıklı kitabı aynı vurguyu tekrarlamaktadır. Şahin Güven'in *Çağdaş Tefsir Araştırmalarında Konulu Tefsir Metodu* (İstanbul 2001),⁷⁹ Cüneyt Eren'in *Konulu Tefsir Metodu*, (İstanbul 2000); Davut Ayduz'ün *Tefsir Çeşitleri ve Konulu Tefsir*, (İzmir 2000) ve Muhsin Demirci'nin *Konulu Tefsir'e Giriş* (İstanbul 2006) adlı çalışmalarında konulu tefsir yazmadaki temel nedenin, toplumun ihtiyaçlarına cevap vermek değil, Kur'an'da var olan bir bilgiyi topluma daha anlaşılır bir şekilde sunmak olduğu vurgulamaktadırlar. Öyleyse Hanefî'nin Konulu Tefsir projesinin teorik olarak Türkiye'de yankı bulmadığı söylenebilir. Ancak uygulamalar söz konusu olduğunda, konulu tefsirlerin, Hanefî'nin çizmiş olduğu toplumların kendi çağdaş olgusal kategorik tasnif sistemiyle Kur'an konularını ilişkilendirerek anlamlandırma çabasından, fazlaca çıkamadıklarını görmekteyiz.

74 Şahin Güven, *Konulu Tefsir Metodu*, İstanbul 2001, s. 89-90.

75 Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, Ankara 1993, s. 14.

76 *İslâmî Araştırmalar*, c. 2, sy. 7 (1988), s. 49-55.

77 Bkz. Mevlüt Güngör, "Tefsir'de Konulu Tefsir Metodu", *İslâmî Araştırmalar*, c. 7 (1988), s. 49-55.

78 *Tefsir'in Dünü ve Bugünü Sempozyumu*, Samsun 1992, s. 157-175.

79 Eser aslında Şahin Güven'in Kayseri Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 1996 yılında yaptığı Yüksek lisans tezidir.

Sonuç

Tanzimatla birlikte başlayan ve Cumhuriyetle devam eden batılılaşma eğiliminin nihayet Tefsir ilminde hangi boyutta olduğunu literatür incelemesi yoluyla tespit etmek bu çalışmanın temel hedefleri arasındaydı. Bu hedefe dönük olarak, çalışmamızda 1980 sonrasını ve önemli etkin isimleri örnek olarak aldık. Seçtiğimiz isimler hem Türkiye’de hem de küresel anlamda Kur’an araştırmalarında, eserleriyle gündem oluşturan, yöntem öneren ve Tefsir’de dönüm noktası olan isimlerdir. Bunlar Fazlur Rahman, Toshihiko Izutsu ve Nasr Hamid Ebû Zeyd’tir ve Hasan Hanefî. Hiç şüphesiz 20. Yüzyıla damgasını vuran Emin el-Hûlî, Muhammed Arkoun, Tarık Ramazan, Abdulkarim Suruç gibi daha bir çok isim Türkiye’de eserleri ile tanınmaktadır. Biz sadece bunlardan dört ismi örnek olarak seçtik. Bunun neticesinde gördük ki, seçilen bu isimler gerçekten de Türkiye’de önemli çalışmalara kaynaklık etmiş ve bir anlamda Kur’an ve Tefsir akademisinin şekillenmesinde önemli roller üstlenmişlerdir.

İncelememizin sonucunda, bu yaklaşımların Türkiye’ye tercümeyle girmiş olduğunu gördük. Izutsu’nun *Kur’an’da Allah ve İnsan* adlı eseri hariç, diğer tüm eserler çoğunlukla 1980 sonrası dönemde Türkçeye kazandırılmıştır. Kur’an ve Tefsir ile ilgili akademik çalışmalar da bu tarihten sonra gelişme göstermektedir. Eserlerin tercüme edilmesiyle birlikte, bu eserlerde yer alan konular ile, Kur’an ve Tefsir alanında yapılan çalışmalarda yer alan konular arasında paralellikler görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye Tefsir literatürü bu eserlerden oldukça fazla istifade etmiş ve etkilenmiştir. Bu etkileşim bazen doğrudan kavramsal ve metodolojik adaptasyonculuk ile kendini gösterirken bazende bu etkileşimin eleştirel boyutta da yer almakta olduğu görülmektedir. Türkiye’deki Kur’an ve Tefsir akademisinin, bu eserlerden istifade ederken ortaya çıkardığı eserlerde dikkat çeken önemli bir nokta söz konusudur: Gerek Fazlur Rahman ve gerekse Izutsu’nun eserlerinden yola çıkılarak tartışılan “tarihselcilik” ve “semantik” gibi Batı menşeli metot ve teoriler, Türkçe makale ve kitaplarda tartışılmaya başlandığı günden itibaren uzun bir süre, bu metot ve teorilerin Batıdaki kurucularına ve önemli düşünürlerine referansları hemen hemen hiç olmamıştır. Bu referanslar genellikle bu metot ve teorileri Türkiye’ye aktaran kişiye (transmitter) yapılmaktaydı. Sanki “Tarihselcilik” Fazlur Rahman ile; “Semantik” ise Izutsu ile özdeş hale getirilmiş idi. Acaba bunun nedeni, temelde Batı menşeli olan bu metot ve teorilerin, Kur’an ve Tefsir gibi İslam’ın en temel kaynak ve bilimine uygulanırken bir meşruiyet problemiyle karşılaşma endişesi midir? Böyle bir meşruiyet problemi var ise acaba bu yolla mı çözülmeye çalışılmıştır? Ancak bu tutumun daha büyük bir probleme yol açtığını söyleyebiliriz: O da “uygulama hataları”nın ortaya çıkmasıdır. Hatta bu durumda Batı metot ve yöntemlerinin doğruluğunu ve uygulanabilirliğini

gündeme getirdiği sonucuna varabiliriz. Tarihsel eleştiri veya semantiğin teorik kuralları ve diğer uygulama örneklerinden haberdar olmamak, bir örneğe bağımlı kalmak anlamına geldiği için Türkiyedeki uygulamalarda diğer İslam lkelerindeki benzer uygulamalardan farklı bir görüntü ortaya çıkarılmıştır. Bu farklılık 2000'li yıllarda artık eşitililiğin artması ve diğer önemli isimlerin özellikle de Eb Zeyd'in ve Hasan Hanefi'nin tercüme edilmesiyle aşılmış görünmektedir.

Sonuçta Fazlur Rahman, Izutsu, Eb Zeyd ve Hasan Hanefi gibi müellifler Türkiye'de Kur'an ve Tefsir araştırmalarına, olumlu-olumsuz yönleriyle önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bu katkıların elbette birçok farklı boyutu bulunmaktadır. Özellikle Kur'an'ı tefsir ederken, klasik analiz yöntemleri olan yet, kelime ve cümle tahlilleri yerine; Kur'an'ın tarihsel bir metin olarak tanımlanması gündeme gelmiş ve anlamın dilsel, toplumsal ve tarihsel bağlam ile birlikte incelenmesi gerektiği fikri ortaya çıkmıştır. Bu ise Kur'an'a bakışı değiştirmiştir. Ayrıca bütün bunlar Kur'an'ı anlarken de yeni epistemolojik alanların aılmış olduğu anlamına gelmektedir.

Kur'an Araştırmalarına Batılı Yaklaşımlar ve Türkiye'ye Etkileri

Necmettin GÖKKIR

zet

Tanzimatta başlayan Batıya yöneliş düşüncesi, nihayet Kur'an araştırmalarında da artık belirgin bir Şekilde görülmektedir. Kur'an araştırmalarında görülen batılı yöneliş sistematik bir boyutta olup bazı fakülte, vakıf, dergi ve akademisyenler gibi çeşitli girişimler çerçevesinde bulunmaktadır. Özellikle de Batılı yaklaşımların etkisi altında kalan bu eğilim 1980 sonrası tefsir literatüründe oldukça yaygındır. Türkiye'deki araştırmacılar, Fazlur Rahman, Toshihiko Izutsu, Hasan Hanefi ve Eb Zeyd'in eserlerinin tercümelerinde kullanılan kavram ve uygulanan yöntemlere bağlı kalmaktadırlar. Önceleri tarih ve dil ağırlıklı yapılan çalışmalar sonraları dil-kültür ve bağlam çalışmalarına doğru evrilmektedir. Tüm bu çalışmaların bir etkisi olarak, Türkiye'de nihayet Kur'an algısı ve Tefsirin epistemik alanları etkilenmiş bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Semantik, Tarihsel eleştiri, Bağlam, Dil-kültür, Kur'an Araştırmaları.

Western Approaches to Qur'anic Studies and their Effects on Turkey

Necmettin GÖKKİR

Abstract

The idea of Westernization that emerged in the Tanzimat Era has had an increasingly clear impact on Qur'anic studies. This trend is systematically applied on institutional and personal initiative in some faculties, foundations and academic journals. It has also become common in *tafsir* literature in Turkey since the 1980s. Scholars in Turkey are committed to the concepts and methods used in the translations of the works of Fazlur Rahman, Izutsu, Hasan Hanafi and Abu Zayd. Initially focused on the history and the language of the Qur'an, these works have later evolved towards language, culture and contextual approaches. These studies have also had an impact on the perception of the Qur'an and the epistemic field of *tafsir* in the Turkish academia.

Keywords: Semantics, Historical Criticism, Context, Language-Culture, Qur'anic Studies.